

СЕКЦІЯ:

**«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА
ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ»**

Гриценко Вадим

**ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ
ГЕТЬМАНЩИНИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

У поданій статті проаналізовано на конкретних прикладах вивчення історії України у 8-му класі закладів загальної середньої освіти використання наочності. Автором звернено увагу на зростання можливостей з уведенням з 2022 року модельних навчальних програм громадянської та історичної освітньої галузі.

***Ключові слова:** наочність, історія, Гетьманщина, заклади загальної середньої освіти, модельні навчальні програми.*

У закладах загальної середньої освіти сучасна історична та громадянська освіта має спрямовуватися на формування світоглядних позицій молоді, що відповідають потребам часу, особливо в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, а також підготовку сучасної молоді до життя у відкритому світі, що зорієнтований на демократичні та ліберальні цінності, об'єднання українського суспільства, виховання через гармонійне поєднання індивідуальної та колективної типів історичної пам'яті в особистості поваги до власної самобутності, злагоди і стабільності в державі. Можна з упевненістю заявити, що ми вже не одне десятиліття живемо в інформаційному суспільстві, в якому дані мають особливу цінність, а також здатність людини орієнтуватися у величезному інформаційному просторі [14, с. 63; 5, с. 88].

Шкільна історична освіта провадиться за допомогою курсів та предметів інваріантної та варіативної частини навчальної програми, а в старших класах подальше вивчення предметів та факультативних предметів громадянської та історичної освітньої галузі на одному з певних рівнів стандарту (обов'язковий мінімум змісту навчального предмету) та профільного (поглиблений зміст навчання).

За період незалежності України змінювалась і структура і змістове наповнення навчальних програм з історії, зокрема появу з 2022 року модельних навчальних програм з навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі [3, с. 114]. Нині у 5-11-их класах закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання предмети громадянської та історичної освітньої галузі викладаються педагогами виходячи з цілей, вимог і змісту навчання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в ЗЗСО, що закладені у Державному стандарті освіти. Зокрема, курс історії України вивчається з давніх часів до сьогодення. Вивчення курсу відбувається через хронологічно послідовну лінійну систему шкільної історичної освіти.

Відповідно до навчальної програми з історії для загальноосвітніх навчальних закладів, розробленої Міністерством освіти та науки України, історія Гетьманщини викладається у 5-му та 8-му класах середньої школи [9].

Варто також зазначити, що рівень сформованості тієї чи іншої з предметно-історичної компетентностей (хронологічної, просторової, інформаційної, логічної чи аксіологічної тощо) у здобувачів загальної середньої освіти багато в чому залежить від рівня їх сформованості у самих вчителів історії [1; 2]. Формування предметно-історичної компетентності ще під час навчання у закладах вищої освіти, тобто у майбутніх учителів історії – це один із найважливіших складників сучасної вищої педагогічної освіти. Цей процес вимагає подальшого вдосконалення системи фахової підготовки майбутніх учителів історії як особистості, здатної вирішувати важливі й необхідні загальнокультурні та суспільно-гуманітарні завдання. Вслід за вченими та

практиками ми вважаємо доцільним удосконалення змісту, структури, форм і методів фахової підготовки майбутніх учителів історії, визначення педагогічних умов підвищення формування в них професійної компетентності. Тобто важливого значення набувають компетентності, не прив'язані до предметної галузі. Процес формування предметних компетентностей доцільно поєднувати із формуванням загальних компетентностей – це передумова організації фахової підготовки, орієнтованої на розвиток особистості. Ефективність означеного процесу зростає завдяки поєднанню традиційних та дистанційних технологій [7, с. 20; 15, с. 334].

При викладанні предметів громадянської та історичної освітньої галузі ніякі засоби художнього оповідання, ніякі образи викладу не можуть створити в учня точні та конкретні уявлення про минуле, що виникають при сприйнятті досліджуваних об'єктів чи їхніх образів [3, с. 112-113].

Докладно та ґрунтовно історія Гетьманщини вивчається на уроках історії України у 8-му класі. Цей курс присвячений подіям, явищам та процесам української ранньомодерної історії від кінця XV до кінця XVIII ст. [9, с. 40].

У методичних рекомендаціях міністерства освіти і науки щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти в останні навчальні роки зазначається, що календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється безпосередньо вчителем у довільній формі самостійно, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо [10; 12]. У Міністерстві освіти зазначають, що формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя.

Звернемося в аналізові до використання наочності на уроках історії на прикладі вивчення теми: «Утворення української козацької держави – Гетьманщини». На практиці навчання із застосуванням наочні посібники поєднуються зі словом учителя. Способи поєднання слів і наочності при всьому їх розмаїтті утворюють кілька основних форм. Одна з них характеризується

тим, що вчитель керує процесом спостереження, що ведеться учнями, а знання про зовнішній вигляд предмета, його структуру, вони отримують зі спостереження за об'єктами.

Наприклад, під час уроку за темою «Утворення української козацької держави – Гетьманщини», учителю доцільно, на наш погляд, характеризуючи органи влади Гетьманщини, для ілюстрації демонструвати гетьманські клейноди та особисті речі, наприклад, гетьмана Богдана Хмельницького. Учителю також доцільно звертати увагу здобувачів загальної середньої освіти на кожен предмет та в формі евристичної бесіди чи діалогу пропонувати учням описати його зовнішній вигляд, властивості та призначення. Здобувачі освіти відповідають та розповідають. Для роботи з історичними джерелами доцільно застосовувати хрестоматії з історії України [14; 15].

Проте є також інший варіант, коли інформацію про предмети та процеси здобувачі освіти отримують із словесних повідомлень учителя, для підтвердження чи конкретизації словесних повідомлень використовуються наочні посібники. Під час вивчення історії Гетьманщини варто для наочності також використовувати і художні зображення. Зокрема, при вивченні теми «Утворення української козацької держави – Гетьманщини», згадуючи Хмельницького варто показати здобувачам освіти відому ілюстрацію (з чинної програми підготовки до ЗНО 2018 року) Ікони Покрови Пресвятої Богородиці із зображенням Богдана Хмельницького.

У методиці викладання історії виокремлено головні етапи роботи над картиною. Вони зводяться до наступного: по-перше, обов'язкова підготовка до сприйняття образу, зазвичай супроводжується викладом назви й автора та коментарем сенсу її демонстрування. Далі йде первинне сприйняття образу, на яке відповідають запитаннями: «Що? Коли? Де?». Далі відбувається розуміння окремих деталей зображення, їх аналіз. Крім того – збагачене розуміння цілого: узагальнення на основі виявлених зв'язків між окремими частинами та висновки про аналіз деталей [8, с. 5].

Для кращого засвоєння нового матеріалу вагомим є використання на уроках історії таблиць та схем, які ми також відносимо до наочності. Схема являє собою графічне зображення історичної дійсності, де окремі частини, ознаки явища представлені умовними ознаками – геометричними фігурами, символами, написами та подіями та зв'язками позначаються їх взаємне розташування, з'єднані лініями та стрілками.

Ще одним видом наочності, яку необхідно використовувати на уроках історії є карти. Історична карта може стати гарною допомогою в ході всього пояснення нового матеріалу, на завершальній стадії пояснення, при закріпленні вивченого і при застосуванні нових знань. Поки учні ще не цілком вільно почуваються біля карти, вчителю доцільно спочатку продемонструвати прийоми роботи з картою, потім виконати цю роботу разом зі школярами та таким чином підготувати їх до самостійного виконання завдань. Необхідність більш ґрунтовного знайомства з картами визначається важливим педагогічним завданням – допомогти учням орієнтуватися в історичних і сучасних політичних реаліях.

Тож, використання наочності – найпотужніший активізатор навчальної діяльності здобувачів освіти – займає важливе місце в системі методичних прийомів організації освітнього процесу, його вивчення допоможе вчителям досягнути високих результатів.

Інтерактивні наочні засоби навчання на уроках навчальних предметів громадянської та історичної можуть підвищити мотивацію навчання здобувачів загальної середньої освіти, розвинути їх креативність та пізнавальну активність та підвищити ефективність самостійної роботи. Використовуючи інтерактивні засоби навчання, вчитель підвищує інтенсивність освітнього процесу, рівень наочності, емоційну, естетичну та наукову переконливість викладання, встановлює міжпредметні зв'язки та розвиває рефлексію. Все це сприяє поліпшенню якісного освітнього процесу, яка відповідає вимогам часу.

Важливим є те, що кожен урок повинен містити в собі етапи роботи з наочними і технічними посібниками, тому що це не тільки привносить різноманітність в хід уроку, а й підвищує зацікавленість учнів до досліджуваного предмета, їх мотивацію до навчання. Регулярне та систематичне використання наочності в освітньому процесі розвиває просторову уяву та здатність подумки оперувати об'ємними предметами з історії.

Використання наочності дає набагато кращий результативність, аніж проведення з подібною темою звичайного стандартного уроку. Використання візуалізації дозволяє здобувачам загальної середньої освіти сприймати інформацію, яка подається не тільки в звуковому, а й у візуальному та мультимедійному форматі, і значно підвищує методичну значущість уроку [6, с. 244-246; 11, с. 186].

Таким чином, можна зробити висновок, з опрацьованого дидактичного матеріалу в умовах розвитку наукових знань, власного практичного досвіду та інших педагогів-практиків, що наочності в сучасному інформаційному суспільстві та, зокрема, сучасній освіті, безліч, навіть забагато. Тому, виходячи з цього, варто зазначити, що завдання сучасного вчителя навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі полягає в її активному застосуванні, так як ефективність наочних засобів навчання для організації освітнього процесу для здобувачів загальної середньої освіти доведена часом.

Список використаних джерел та літератури

1. Гриценко А. П. Значення компетентнісного підходу в розвитку вищої історичної освіти. *Science, society, education: topical issues and development prospects. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua". Kharkiv, Ukraine. 2020. Pp. 519-525. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/SCIENCE-SOCIETY-EDUCATION_TOPICAL-ISSUES-AND-DEVELOPMENT-PROSPECTS_7-9.06.20.pdf*

2. Гриценко А.П. Концепція формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки. *Педагогіка та психологія: збірник*

наукових праць. Харків, 2019. Вип. 62. С. 68-78. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/pedagogy/article/view/3254>

3. Гриценко А. П. Можливості використання ІТ-технологій у ході впровадження модельних навчальних програм громадянської та історичної освітніх галузей базової середньої освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки.* 2022. Вип. 1 (48). С. 108-117. URL: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-108-117> (дата звернення 08.11.2023).

4. Гриценко А. П. Особливості структури професійної компетентності майбутніх учителів історії в інформаційному суспільстві. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* Випуск 68 : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 61-64. URL: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/68-2019/16.pdf> (дата звернення 08.11.2023).

5. Гриценко А.П. Основні складові інформаційної компетентності майбутніх учителів історії. *Український педагогічний журнал.* 2018. № 4. С. 86-90.

6. Гриценко А. Психолого-педагогічні аспекти використання мультимедійних технологій у процесі навчання історії студентів закладів вищої педагогічної освіти. *Наукові записки БДПУ.* Серія: Педагогічні науки. Вип.1. Бердянськ : БДПУ, 2020. 495 с. С. 241-247. URL: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2020-1-1-241-247> (дата звернення 08.11.2023).

7. Гриценко А. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: монографія. Суми: ФОП: Цьома С. П., 2021. 358 с. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2076> (дата звернення 08.11.2023).

8. Десятов Д. Методичні прийоми роботи з портретом. *Історія в школі.* 2007. № 6. С. 4-7.

9. Історія України. Всесвітня історія. 5-9-ті класи: навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти та науки України. Київ, 2020. 70 с.

10. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році. Лист МОН № 1/13749-23 від 12.09.23 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89974/ (дата звернення 08.11.2023).

11. Сергієнко В. П., Гриценко А. П. Особливості класифікації мультимедійних засобів навчання у процесі вивчення історії. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки.* 2020. Вип. 1 (42). С. 183-191. URL: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2020-1-42-183-191> (дата звернення 08.11.2023).

12. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році: Лист МОН № 1/9-430 від 11.08.20 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/75640/#soc2 (дата звернення 08.11.2023).

13. Хрестоматія з історії України. 8 клас. Частина 1 / упоряд. А.П. Гриценко. Харків : Вид. група «Основа», 2016. 95[1] с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 12(156)).

14. Хрестоматія з історії України. 8 клас. Частина 2 / упоряд. А.П. Гриценко. Харків : Вид. група «Основа», 2017. 108[1] с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 1(157)).

15. Hrytsenko A. Developing the Content of Forming the System of Intending History Teachers Professional Competence Using Multimedia Technologies. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020, Volume 12, Issue 1 Sup. 1, pages: 330-346. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup1/238> (дата звернення 08.11.2023).

Наук. керівн.: Гриценко А. П., доктор пед. наук, доцент

Гриценко Віталій

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МУЛЬТИМЕДІА ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті представлено основні аспекти використання засобів мультимедіа в змішаному (онлайн-офлайн) освітньому процесі при вивченні історії та громадянської освіти.

Ключові слова: мультимедіа, історія, громадянська освіта, засоби мультимедіа, інформаційно-комунікаційні технології.

В умовах розвитку інформаційного суспільства та застосування інформаційно-комунікаційних технологій важливу роль відіграє принцип мультимедіа [4, с. 106]. Адже в умовах розвитку та вдосконалення засобів мультимедіа, комп'ютерної техніки та хмарних технологій, а також інтернет-ресурсів засоби наочності, базуючись на сучасних ІТ-технологіях, стають «віртуальними». Навчальна цінність цих засобів полягає в їх здатності з